

ISMA
ANNO 1994

Kherson State University
Higher educational institution “Podillia State University”
ISMA University of Applied Sciences

**POST-WAR RECONSTRUCTION
OF UKRAINE: LEGAL, POLITICAL
AND ECONOMIC CHALLENGES
IN HISTORICAL PERSPECTIVE**

Scientific monograph

IZDEVNIECĪBA
BALTIJA
PUBLISHING
2025

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 3 dated 26.03.2025*

Reviewers:

Head of the Editorial Board – **Stratonov Vasyl Mykolaiovych** – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the National Academy of Higher Education Sciences of Ukraine, Professor at the Department of National, International Law and Law Enforcement, Kherson State University;

Djakons Romans – Doctor of Engineering, Professor, Academician, Chairman of the Board of ISMA University of Applied Sciences;

Koval Alla Anatoliivna – Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional and Administrative Law and Process, Petro Mohyla Black Sea National University;

Havlovska Alina Oleksandrivna – PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of National, International Law and Law Enforcement, Kherson State University;

Dzyurbel Andriy Dariiovych – PhD in Law, Assistant Professor at the Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University;

Lopushynskyi Ivan Petrovych – Doctor of Public Administration, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Head of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;

Rarytska Viktoriia Borysivna – PhD in Law, Acting Director of the Educational-Scientific Institute of Extramural and Distance Education, Higher educational institution “Podillia State University”;

Bodnar Alla Mykolaivna – PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of Law, Professional and Social Science and Humanities Education, Higher educational institution “Podillia State University”.

Post-War Reconstruction of Ukraine: Legal, Political and Economic Challenges in Historical Perspective : scientific monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. 916 p.

© ISMA University of Applied Sciences, 2025

© Kherson State University, 2025

© Higher educational institution

“Podillia State University”, 2025

ISBN 978-9934-26-559-4

CONTENTS

Captured Ukrainians, the fate of frozen Russian assets, and accounting for damages and the restoration of Ukraine as part of the issues that require urgent resolution (continued review) (Basysta I. V., Stratonov V. M., Savyuk O. V.)....	1
1. Ukrainian military and civilian prisoners of war in the Russian Federation	2
2. Ukraine Damage and Recovery Register.....	7
3. Extreme initiatives regarding frozen Russian assets	10
Acts of Ecocide as a Threat to Ukraine's Rapid Postwar Recovery (Berezniak V. S., Katorkin R. A., Rukina D. O.)	24
1. Historical and legal analysis of the definition of “ecocide” at the international level	25
2. Objective and subjective signs of ecocide	30
3. Distinguishing ecocide from related torts	35
The impact of the war on the consolidation of the Ukrainian nation and the change of values (Bodnar A. M., Oliinyk L. V.).....	44
1. Transformation of cultural identity under the influence of war	44
2. Self-identification of Ukrainians during the war: from trials to the new "We"	47
Gender equality in post-war Ukraine: legal challenges and prospects (Havlovska A. O., Tomilina Yu. Ye.)	56
1. The concept and essence of gender equality	57
2. International standards and national principles of regulatory regulation of gender equality	60
3. The main legal challenges and prospects for ensuring in the field of gender equality after the war	63
Pension provision in Ukraine in contemporary conditions (Herasymchuk L. V.).....	70
1. Retirement pensions on preferential terms and for length of service.....	71
2. Equality of rights of Ukrainian citizens to pensions	73
Farms in the post-war reconstruction of rural areas on the basis of sustainable development (Humeniuk M. M., Nemish D. V.)	83
1. The socio-economic role of farms in ensuring sustainable development of rural areas	83
2. Development of farms in the region under martial law	89
3. Problems of sustainable farm operations and ways to eliminate them	99

Intelligence and modernization of public management of sustainable development of territorial communities in the conditions of war and post-war recovery of Ukraine (Dzvinchuk D. I., Lopushynskiy I. P., Petrenko V. P.).....	112
1. Problems of public management of sustainable development in Ukraine	113
2. Modernization of management of life activities of Ukraine, regions and territorial communities in the conditions of war	116
3. A model of multiple thinking in the public management of the integral intelligence of the territorial community	119
Organizational and tactical bases of planning in the process of investigating unsolved crimes of previous years (Dzyurbel A. D.).....	136
1. Forensic versions and their construction in the process of investigating (solving) unsolved crimes of previous years	137
2. Investigation planning in the process of investigating (solving) unsolved crimes of previous years	150
3. Technique of planning pre-trial investigation in unsolved crimes of previous years	157
Forensic classification as the basis for overcoming the illegal acquisition of the right to land of state or communal property in the conditions of the post-war restoration of Ukraine (Dyshlova A. O.)	164
1. General provisions of the forensic classification of criminal offenses	165
2. The structure of the forensic classification of illegal acquisition of the right to land of state or communal property	171
Criminal and legal policy of Ukraine in the period of post-war reconstruction (Dolhov A. G.).....	178
1. Theoretical and legal foundations of the criminal and legal policy of the state	179
2. Transformation of crime under the influence of military factors.....	182
3. Vectors of development of criminal and legal policy of Ukraine in the post-war period	190
Legal mechanisms for the reintegration of the occupied territories of Ukraine and protection of the rights of their residents (Drutsul T. I.)	195
1. Regulatory and legal framework for the reintegration of the temporarily occupied territories.....	196
2. Protection of human rights in the process of reintegration: national and international mechanisms.....	200

Legislative Support for the Development and Application of Artificial Intelligence Technologies in the Context of War and Ukraine's European Integration (Zaiarnyi O. A.).....	207
1. Legislative support for the development and application of artificial intelligence in the European Union and Council of Europe acts	209
2. Doctrinal approaches to legislative support for the development and application of artificial intelligence in Ukraine	215
3. Proposals for the Draft Law of Ukraine on Artificial Intelligence.....	217
Business Management Strategies in the Context of Economic Security: Ensuring Enterprise Competitiveness (Zelisko N. B.).....	225
1. Strategic Management in Business under Economic Security Challenges.....	225
2. Competitive Advantage and Business Adaptation Strategies	231
3. The Role of Government and Institutional Support in Ensuring Business Competitiveness	234
Restoration of the Rule of Law in Criminal Proceedings in Absentia in the Postwar Period (Kalinnikov O. V.).....	238
1. The concept and substantive characteristics of the rule of law in criminal proceedings in absentia	239
2. Observance of the rule of law in criminal proceedings in absentia under martial law and ways to restore the rule of law in criminal proceedings in absentia in the post-war period.....	249
Modernization of the public administration system in the field of decolonization as a component of national memory policy in the context of post-war reconstruction (Kartashov A. H.)	266
1. Background and current state of the problem.....	267
2. Proposals for solving these problems in the context of postwar reconstruction.....	286
Sanctions Policy as a Necessary Component of National Security and Post-War Recovery of Ukraine: Deficiencies and Ways to Overcome Them (Klymosyuk A. S.).....	309
1. Key Deficiencies of the Current Sanctions Mechanism and Ways to Overcome Them	310
2. Sanctions against Ukrainian citizens.....	311
3. Revision, appeal and cancellation of sanctions	313
4. Lack of a unified body responsible for implementing the sanctions policy	315
The Establishment and Development of the Judicial System in the State of Israel (Krainii P. I.).....	321
1. Independence and Its Impact on the Formation of the Judicial System of the State of Israel.....	323

2. Reforms in Court Administration in 1950–1990	331
3. Challenges Facing the Judicial System of the State of Israel in the 21st Century	339
Sources of Ukraine's foreign criminal and legal policy (Krasii M. O.)	349
1. System of sources of Ukraine's foreign criminal and legal policy	350
2. Normative and conceptual sources of Ukraine's foreign criminal legal policy	351
Peace without justice, justice without punishment: The looking-glass of the doctrine of international criminal law (Kuzmin E. E.)	380
1. Peace without justice	382
2. Justice without punishment	390
The state administration system's humanization in war and post-war period (Kupriichuk V. M., Tur M. V.)	408
1. The problem of humanization of social life in the European and Ukrainian intellectual tradition	410
2. Humanistic approaches in management: continuity of tradition in the challenges of the present	418
European Court of Human Rights in multilevel governance of member states of the Council of Europe: constitutionality, good governance and new judicial districts in Ukraine (Kurilov Yu. Yu.)	427
1. Principles of the ECHR and the importance of its decisions in Ukraine	428
2. Precursors and solutions to the problem of restrictions on human and civil rights in Ukraine	432
3. Precursors and solutions to the problem of restrictions on human and civil rights in Ukraine	435
4. ECHR decisions in the field of good governance and their impact on the activities of state authorities in Ukraine	436
5. Ethno-perspective of judicial districts of Ukraine through the prism of an ethnographic (ethno-national) approach	438
International law in the reconstruction of Ukraine: sanctions, reparations, and legal mechanisms of compensation (Lykhvar V. V.)	442
1. The Institute of Responsibility in International Law	443
2. International legal regulation of the application of material and non-material responsibility of states in the form of sanctions and reparations	448
3. Legislative support for Ukraine's application of reparations, sanctions and other legal compensation mechanisms	452
Legal-philosophical basis for the restoration of the rule of law in the post-war period: the essence and value dimension of interest in the content of law (Malyga V. A., Stadnik I. V.)	461
1. Theoretical and methodological basis of the study of the essence and value of interest in the content of law in the context of the rule of law	462

2. Basic approaches to interest as a legal category in the context of the rule of law	466
3. The place and value dimension of interest in the content of law as a necessary prerequisite of the rule of law	471
Criminological aspects of collaboration activities (Mariienko A. O., Berezniak V. S.)	483
1. Closet collaborationism, the historical aspect of the phenomenon in the Second World War and modern Ukraine	484
2. Criminological characteristics of the collaborator	488
Legal Mechanisms for the Restoration of Human Rights in De-Occupied Territories (Mertsalov D. Yu.).....	502
1. The emergence of problem prerequisites and the problem formulation.....	503
2. Analysis of existing legal mechanisms for human rights restoration	507
3. Optimization of legal mechanisms and directions for their improvement	512
Creating infrastructure for sustainable development of deoccupied regions (Mokhnenko A. S.).....	523
1. Economic recovery and stabilization	525
2. Economic development and sustainability	534
Civil protection of personal non-property rights: comparative legal aspect (Nazarchuk O. M., Bohdanets A. V., Vlasenko V. V.)	546
1. Civil protection of the right to privacy of personal and family life.....	546
2. Civil protection of the right to privacy of home.....	554
3. Civil protection of the right to a safe environment for life and health.....	559
Digital Technologies in Criminal Proceedings as a Tool for Restoring the Rule of Law and Combating Corruption in Post-War Ukraine (Nehrebetskyi V. V.).....	571
1. Digitalization of the Judicial System: A Path to European Standards of Transparency and Efficiency.....	574
2. Digital Tools for Systematization and Remote Access to Court Decisions: Lessons from European Experience.....	579
3. Digital Systems and Databases in Forensic Expert Activities: New Opportunities and Perspectives	582
Counteract the legalization (laundering) of property obtained by crime in the postwar period (Nikitinskyi O. P.)	594
1. The concept and essence of the phenomenon of legalization (laundering) of property obtained by crime.....	594
2. Signs and types of legalization (laundering) of property obtained by crime	599
3. Challenges, threats and prospects for improving the legal mechanism of counteracting the laundering (legalization)	601

Communicative aspects of the formation of the personnel potential of the civil service in the conditions of post-war recovery: information interaction, educational practices, mobility (Nikoliuk O. V., Chumakova H. V., Pasichniuk V. V.)	606
1. Communicative aspects of the formation of the personnel potential of the civil service: modern challenges and opportunities.....	607
2. Challenges of digitalization affecting the communicative component of public service	611
3. Educational practices in training civil servants: adaptation to post-war conditions.....	614
4. Human mobility and use of expert power in strategic management for post-war reconstruction of Ukraine	617
Implementation of the right to work during the war in Ukraine (Pavlovska L. V.)	622
1. The employment contract as a basis for the emergence of labor relations in Ukraine, its content	623
2. Stages of concluding an employment contract.....	636
The role of volunteer initiatives and public organizations in the post-war reconstruction of Ukraine (Petrovska K. V., Turgenieva A. O., Melnychuk A. B.).....	652
1. The volunteer movement during the war and its transformation in the post-war period	653
2. Public organizations as a driver of the country's recovery	658
3. Research on the assessment of the role of volunteers and NGOs in the reconstruction of Ukraine	665
Investigation of the intentional destruction or damage to another's property committed by arson and its impact on the economic consequences of the war and its significance in the post-war reconstruction of Ukraine (Pyrih I. V., Pokrasa K. V.)	677
1. Forensic characteristic of intentional destruction or damage to another's property committed by arson	678
2. Features of the investigation of intentional destruction or damage to someone else's property committed by arson	685
3. The impact of the investigation results on the economic consequences of the war and the significance in the post-war reconstruction of Ukraine	691
Corruption counteraction in post-war Ukraine in the conditions of its integration to the European Union: criminal legal and criminological aspects (Politova A. S.).....	698
1. Definition of corruption: controversial issues	699
2. Criminal responsibility for criminal corruption offences and criminal offences related to corruption: certain issues of qualification	707

3. The state of corruption counteraction in Ukraine.....	712
Women's crime as a social and legal phenomenon in the context of post-war restoration of Ukraine (Puhach S. I.).....	722
1. Scientific approaches and public ideas that female crime	723
2. Distinctive features of female crime	725
3. Countering female crime in the military and post-war period	728
Hospitality and tourism: state policy priorities in the context of post-war reconstruction of Ukraine (Rutynskyi M. Yi., Zaychenko V. V.).....	734
1. State partnership of Ukraine with leading international institutions in the field of tourism and hospitality	734
2. Further integration of the tourism and hotel and restaurant business of Ukraine into the globalized market.....	738
3. State support for the digitalization of the tourism and NoReCa sphere of Ukraine	743
Comparative characteristics of interrogation and procedural interview under martial law (Riashko O. V., Soroka S. O., Hutsulyak Yu. V.)	749
1. Peculiarities of conducting interrogation under martial law.....	750
2. Features of conducting a procedural interview under martial law.	754
Civil society and the establishment of constitutional democracy during and after the war (Ukrainian context) (Slinko T. M., Berchenko H. V.).....	762
1. Constitutional Regulation of Civil Society.....	762
2. The constitutional right to freedom of association as a prerequisite for the development of civil society institutions in Ukraine.....	767
3. Institutions of Civil Society in Ukraine	771
4. Features of the Functioning and Legal Regulation of Civil Society Institutions During the War and in the Context of Post-War Reconstruction Prospects.	775
Rural green tourism: key aspects and development prospects (Tyshchuk I. V.).....	784
1. The Essence of Green Tourism: Key Aspects and Definitions.....	784
2. International Approaches to the Development of Rural Green Tourism.....	794
3. Prospects for the Development of Rural Green Tourism in Ukraine: Current Status, Challenges, and Post-War Recovery Strategies	798
Strategies for reconstruction and modernization of the confectionery industry in post-war Ukraine (Ushkarenko I. V., Sorokina A. M.)	809
1. Analysis of the Confectionery Industry's State.....	810
2. Main Directions for the Restoration and Modernization of the Confectionery Industry	818

Institutional and legal mechanism of formation of national consciousness of the Ukrainian nation in the war and post-war period (Tsyhaniuk M. A.).....	832
1. Concept, constituent elements and levels of national consciousness	832
2. Normative and legal principles and institutional component of formation of national consciousness	838
3. Role of military experience in transformation of national consciousness and prospects of its development in the post-war period.....	842
Public administration in the sphere of child's protection during and after the armed conflict (Chepkova K. O.)	850
1. The basics of public administration in the field of child protection during and after armed conflict	851
2. The system of public administration entities in the field of child protection during and after armed conflict	860
Personnel policy of the State customs service of Ukraine in the context of post-war recovery: challenges and prospects (Cherkunov O. V.)	875
1. The state and problems of the personnel policy of the State customs service after the war	876
2. Reforming and development prospects of the personnel policy of the State customs service in the context of post-war recovery and European integration.....	883
Migration processes in Ukraine in the military and post-war period (Shperun Kh. V.)	893
1. Migration Processes in Ukraine	894
2. General trends of military and post-war migration in Ukraine	896
3. Challenges and prospects for the development of Ukraine's migration policy in the postwar period	898

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУДОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

Крайній П. І.

ВСТУП

Формування незалежної держави завжди передбачає наявність особливих передумов які часто складаються упродовж не одного десятик років, а те й кількох століть. Держава Ізраїль має унікальну тисячолітню історію, позначену неодноразовими стосунками зі славетними імперіями, запеклими битвами та жорстокими війнами. Водночас, історія західної цивілізації нерозривно пов'язана із видатними місцями, що знаходяться на території, яка навіть після двох найсмертоносніших воєн ХХ століття залишається святиною для християнства, іудаїзму та ісламу. Ця земля, де тисячоліттями гнаний народ знайшов їх прихисток і героїчно відстоює власну незалежність навіть після страшних злочинів, вчинених щодо нього нацистами на території всієї окупованої Європи в період з 1933 по 1945 рр. Це держава яка після здобуття незалежності ледь не щодня перебуває під загрозою початку нової війни. Здавалося б жодного шансу на успіх у таких складних умовах.

Проте досвід Держави Ізраїль демонструє приклад того, як у часи загрози самому існуванню можна говорити створити незалежну державу із сильними основами безпеки, оборони, соціального захисту, у якій особливе місце займає Армія оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ); держави, у якій її громадяни пристосовуються до серйозних потрясінь зумовлених війною; державу, де цінність життя одного громадянина може стати приводом для проведення спеціальних операцій з визволення на іншому континенті. Можемо наводити чимало чинників, які характеризують її як одну з економічно розвинутих країн із технологічним сектором оборони, а також високорозвинутою медициною, наукою та сільським господарством. Ці факти загальновідомі.

Водночас, одним із вирішальних факторів створення держави та передумовою її подальшого розвитку в таких складних умовах є правова система. З даної тематики публікувались та продовжують публікуватись ґрунтовні наукові дослідження які здійснюються в різноманітних наукових напрямках що стосуються як усієї правової системи, так й окремих її галузей. Унікальність ситуації в тому, що впродовж кількох століть до здобуття незалежності, територія яка, відповідно до Плану ООН по розподілу Палестини від 29 листопада 1947 року № 181, мала стати основою для нової «неназваної єврейської та палестинської

держави»¹, перебувала під впливом двох імперій: Оттоманської та Британської.

Зауважимо, що ізраїльська судова система і право, хоча і сягають своїм корінням значною мірою в минуле – османське, мандатне, британське, а також традиційні єврейські та мусульманські джерела, проте є молодого та розвивається. Сформований суддівський корпус склали судді, які походили з багатьох країн світу та здобули юридичну освіту в різних правничих школах. Це створило умови, завдяки яким, з одного боку, систему права формувало законодавство вказаних трьох підсистем, з іншого – саме професійна підготовка суддів дала змогу судовій системі набути тієї гнучкості, яка зумовила розвиток саме ізраїльської юриспруденції. Однак тут слід зауважити про суттєвий фактор впливу американської концепції верховенства права та громадянських свобод. Власне історична традиція, вплив системи загального права, приїзд випускників зарубіжних правничих шкіл, формування правової та судової систем під впливом британської та американської традицій верховенства права та визнання прав людини невід’ємними елементами цих систем – ось фактори, що сформували самобутнє право Держави Ізраїль та судову систему.

Упродовж другої половини XX століття серед наукової спільноти та політиків, представників законодавчої, виконавчої та судової влади точаться дискусії щодо модернізації судової системи задля досягнення єдиної мети – здобуття нею незалежності в обсязі, який буде достатній для уникнення будь-якого зовнішнього впливу. Окрім серйозних досягнень в останні кілька десятиліть, судова система Держави Ізраїль перебуває у центрі уваги політичного, правового та суспільного життя.

Як слушно зауважує Й. Дотан, одне з визначальних питань яке знаходиться у площині сучасної конституційної теорії, полягає у з’ясуванні того, чому носії політичної влади наділяють суди владою, визнаючи при цьому автономію останніх. Загальна думка зводиться до того, що судді вищих судів намагаються максимізувати свій вплив на державну політику. Це призводить до конкуренції судових установ з іншими гілками влади за політичну владу, і їхнє втручання в урядові рішення цілком може обмежити здатність урядів досягати своїх політичних цілей. Водночас, суди також повинні турбуватися власною інституційною автономією, оскільки надмірне втручання в судову політику може спровокувати відповідні дії з боку політичних гілок влади, спрямовані на послаблення їхніх повноважень і посягання на їхню

¹ Резолюція ООН A/RES/181(II) від 29 листопада 1947 р. «План ООН по розподілу Палестини». *EsubscriptionUi*.
URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A/RES/181\(II\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A/RES/181(II)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (date of access: 20.01.2025).

автономію². Вважаємо що такий підхід висвітлює повною мірою існуючу на сьогоднішній день проблему, яка стосується як незалежності судової гілки влади так і її взаємовідносин із виконавчою та законодавчою гілками влади та ще раз підтверджує що пошук оптимального балансу між незалежністю судової влади від зовнішнього впливу зі сторони органів влади – вкрай складне завдання.

У цьому дослідженні зроблено спробу дослідити розвиток судової системи Держави Ізраїль, передумови її становлення, загальні аспекти нормативно-правового регулювання системи судоустрою. Наголошено на необхідності вивчення окремих спроб реформ судової системи внаслідок прийняття Основних законів у середині 1980-х років і тим сучасним викликам, з якими зіткнулася судова система ізраїльської держави у XXI столітті. Позаяк українська держава веде боротьбу за свою незалежність у триваючій війні з російською федерацією та налагоджує зв'язки з країнами Близького Сходу та Глобального Півдня, детальне висвітлення окремих аспектів правових систем у цих країнах дасть змогу краще усвідомити особливості внутрішніх та зовнішніх процесів, які відбуваються за участі судових систем.

1. Здобуття незалежності та її вплив на формування судової системи Держави Ізраїль

Як ми зазначали раніше, формування правової системи Держави Ізраїль та її судової системи зазнало впливу двох імперій, які визначили майбутнє території, яка через чотири роки після завершення Другої світової війни отримає свою незалежність. Територія, що мала стати Палестиною під британським прапором, не була єдиним округом у прямому розумінні. Впродовж тривалого часу вона знаходилась у розділеному стані між кількома адміністративними одиницями. Правомірно стверджувати, що це була периферія Османської імперії. У історичній ретроспективі слід зрозуміти той факт, що до-британський період украй важливий для розуміння події, які, власне, передували формуванню ізраїльського права. Саме у цей період відбувається формування сіоністської та палестинської ідентичностей, між ними тривають протистояння та боротьба. Крім цього, початок еміграції сіоністів припадає саме на період панування османів.

Як вказують автори тематичного дослідження «Історія права Ізраїлю: минуле та сьогодення», до середини XIX століття правова система Османської імперії базувалася на ісламському праві. У той час, після періоду правової реформи, Османська імперія прийняла правову систему, в якій поєднувались ісламські, європейські (переважно

² Dotan Yoav. Impeachment by Judicial Review: Israel's Odd System of Checks and Balances. *Theoretical Inquiries in Law*. Vol. 19.2: 705. 2018. P. 706 (705-744). URL: <https://www7.tau.ac.il/ojs/index.php/til/article/view/1587/1685>

французькі) та османські норми. Положення цієї системи застосовувалися суддями які мали відповідну систему та ієрархію найвищою ланкою якої був Касаційний суд у Стамбулі, який функціонував за прикладом французького суду. Проте османську правову систему відрізняла одна особливість: різні релігійні громади (мусульманські, юдейські та християнські) вирішували спори завдяки діяльності релігійних судів, які застосовували релігійне право в питаннях особистого статусу, а іноді й в інших цивільних справах. До цього ж, деякі європейські держави заснували екстериторіальні консульські суди в Палестині. Спори в сільській місцевості Палестини або серед кочового бедуїнського населення пустелі Негев на півдні часто вирішувалися різними неофіційними особами та органами, які застосовували звичаєве право³. Мало відомо дослідникам і про роботу місцевих цивільних судів того періоду, а також про те, як вони взаємодіяли із центральними судами Османської імперії⁴.

Що стосується кадрового складу з числа адвокатів і суддів, які працювали у той час, то на сьогоднішній день немає чіткої та однозначної інформації як щодо цих осіб, так і щодо їхнього походження та освіти. Як зазначає у своїй книзі М. Маоз, «...відомо лише про те, що центральний уряд Османської імперії ініціював правові реформи, але ми не знаємо, якою мірою ці реформи охопили і вплинули на територію, яка згодом стане Палестиною. Обмежені відомості й щодо того, як саме застосовувались османські закони в Палестині, як функціонували місцеві та центральні суди, а також про те, як вони взаємодіяли між собою, якою була їх система. Відомо про існування Апеляційного суду в Бейруті та Касаційного суду в Стамбулі. Через це для істориків права османський період залишається майже *terra incognita*» (тут і далі переклад іншомовних джерел наш – П.К.)⁵.

З іншого боку, період мандату, а також генезис ізраїльського права до 1950-х років отримали значну кількість ґрунтовних досліджень. Британська влада поширювала свою дію на території Палестини з 1917 по 1948 рр. Спочатку вони правили країною шляхом військового завоювання, а з 1922 року – в рамках мандатної системи Ліги Націй. За цей невеликий проміжок часу у 31 рік британського правління в Палестині державна правова система зазнала певної еволюції. Так, британці зберегли деякі елементи османської правової системи, проте здійснили низку важливих змін, серед яких було запровадження у

³ Pnina Lahav, Ron Harris, Assaf Likhovski & Alexandre Kedar, *Israeli Legal History: Past and Present*. Ashgate. 2002. P. 1-34

⁴ Haim Gerber. *A New Look at the Tanzimat: The Case of the Province of Jerusalem, in Palestine in the Late Ottoman Period*. ed. D. Kushner. Jerusalem: Yad Yitzhak Ben Tzvi, 1986. P. 30.

⁵ Moshe Maoz, *Ottoman Reform in Syria and Palestine: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society*. Oxford: Clarendon Press, 1968.

практику застосування доктрини прецеденту (*stare decisis*) або змагальної системи. Як зазначають актори книги «Історія права Ізраїлю: минуле та сьогодення», у даний період поступово запроваджувалося колоніальне законодавство та прецедентне право. Процес змін у правовій системі під впливом британського права називають «англізацією». В окремих галузях права він проходив досить активно. Так, протягом трьох десятиліть британського правління британці замінили османські комерційні закони, османський кодекс кримінального права, османські цивільний і кримінальний процесуальні кодекси, а також деякі османські правила доказування. Останні запозичили з французької правової системи⁶.

Британська влада не була зацікавлена в антагонізмі з місцевим населенням, який потенційно міг би виникнути після масової заміни існуючої правової системи на нову. Однак не можна сказати, що британці повністю зберегли правові системи, з якими вони стикалися під час своїх завоювань. Чим довше певна колонія перебувала під британським пануванням, тим глибше британське право проникало в окуповану колонію. «Англізація» іноді була результатом узгоджених і спланованих зусиль із боку британських правителів колонії або Колоніального офісу в Лондоні. Однак цей процес щоразу був результатом поєднання різноманітних факторів на тій чи іншій території.

Зміни міжнародного статусу Палестини змусили британців реорганізувати правову систему, що знайшло своє відображення в «Королівському наказі – 1922» (далі – Королівський наказ), який по суті був основним конституційним документом, у якому визначалася структура різних органів влади британського підмандатного режиму. Документом передбачалося створення законодавчої асамблеї, яка мала б представляти місцеве населення – як арабське, так і єврейське.⁷ Однак, як слушно зауважує Н. Левін, через розбіжності між арабами та євреями щодо складу асамблеї, вона так і не була створена, а законодавча та виконавча влада була передана британському Верховному комісару. Це стало ілюстрацією великих викликів, що постали перед двома громадами, які проживали на цій території, та їхнього впливу на створення цілісної правової системи⁸.

Королівський наказ 1922 року також стосувався створення державних судів і уповноважував релігійні суди різних конгрегацій виносити рішення з певних питань сімейного та спадкового права.

⁶ Pnina Lahav, Ron Harris, Assaf Likhovski & Alexandre Kedar, *Israeli Legal History: Past and Present*. Ashgate. 2002. P. 1-34

⁷ Palestine Order in Council, 1922 – English. ECF – *Economic Cooperation Foundation: About the ECF*. URL: https://ecf.org.il/media_items/1468 (date of access: 21.01.2025).

⁸ Levin N. The “Doctrine” of Law in Israel. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*. 109. 2024. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.109.05>

Розділ 46 Королівського Наказу містить правила, згідно з якими державні суди повинні були виносити рішення. Розділ 46 встановлював, що урядові суди застосовуватимуть османське та британське імперативне законодавство; однак у випадку, якщо законодавство не містить правових норм, що можуть вирішити правовий спір, що стоїть перед ними, урядові суди використовуватимуть «принципи загального права та справедливості» з англійського права, якщо вони підходять до умов краю та його мешканців⁹.

Цим документом закріплювалось два основні механізми імпорту англійського права. Перший – це імплементація агентством законодавчих актів, виданих Верховним комісаром; другий – імплементація англійського права через прецедентне право, згідно з Розділом 46, у випадках, коли османське та імперативне законодавство не застосовувалося. Протягом трьох десятиліть британського підмандатного правління над Палестиною законодавець замінив деякі османські закони на «Доктрину» права в Ізраїлі та обов'язкові постанови, які базувалися на британському або британо-колоніальному законодавстві. Процес заміни відображав відмінності між матеріальним і процесуальним правом, а також між публічною і приватною сферами, як згадувалося вище. Британці розпочали процес заміни процесуальних і комерційних аспектів османського права, а згодом звернули увагу на більш «приватні» аспекти права.

Важливу роль у створенні сприятливих передумов для формування правової та судової системи Держави Ізраїль відіграв Норман Бентвіч, який обіймав посаду Генерального прокурора підмандатної Палестини з 1922 по 1930 рр. Він позиціонував себе як палкий сіоніст, був делегатом щорічного Сіоністського конгресу. Зокрема він зазначав, що врегулювання питань між арабами та євреями «подібно до циркача, який одночасно їде на двох конях, один з яких повільний (маються на увазі араби), а інший – швидкий (маються на увазі євреї)»¹⁰. Розв'язання цієї проблеми посадовець знайшов у тому, щоб обмежити зміни у законодавстві окремими галузями з одночасним збереженням правових норм, які б діяли на всій території. «Головним імпульсом до законотворчості в Палестині, – писав Н. Бентвіч у 1932 році, – була вимога впровадження нового законодавства від імені прогресивного населення, що іммігрувало до Палестини ... з Європи. Водночас арабське населення зможе зберегти правові норми, якими врегульовуються питання цивільного права»¹¹. Сприйняття Н. Бентвіча ще раз підкреслює існуючу на той час проблему щодо створення та впровадження

⁹ Palestine Order in Council, 1922 – English. *ECF – Economic Cooperation Foundation: About the ECF*. URL: https://ecf.org.il/media_items/1468 (date of access: 21.01.2025).

¹⁰ Bentwich N. *England in Palestine*. London: Allen & Unwin. 1932. P. 358. (273)

¹¹ Bentwich N. *My Seventy Seven Years*. London: Routledge & Kegan Paul. 1962. P. 344.

узгодженої правової системи в країні з двома громадами, які перебували в конфлікті.

М. Левін наголошував на тому, що в період дії британського мандату відбувалася суттєва зміна у сфері цивільного права. До цього воно було піддане кодифікації у вигляді ісламського кодексу «Меджелъ». Деякі галузі османського права залишилися майже недоторканими британцями, але й на них чинився опосередкований вплив. Одним із прикладів є земельне право, до якого британці внесли кілька важливих, здавалося б, технічних змін із далекосяжними наслідками, що пережили період існування Османської імперії. Вони включали запровадження системи титулів власності Торренса, зміни в правилах щодо «мертвої землі» (Меват), а також правила щодо придбання майна для суспільного користування, захисту орендарів (контроль за орендною платою) і використання надзвичайних правил, які обмежували права власності¹².

Палестина була далеко не першим місцем, колонізованим британцями. Історично, це було чи не одне із останніх місць, приєднаних до Британської імперії в період її поступового спаду. Британці набули досвіду завоювання й роботи з місцевими правовими системами, що існували в окупованих колоніях впродовж останніх кількох століть. Їх підхід був надзвичайно простий. Як зазначає Н. Левін британці так і не сформулювали єдиної політики щодо правових систем на завоюваних землях, але можна сказати, що існували певні елементи, які характеризували британську правову політику на всій території імперії. Британська політика кінця XIX – початку XX століття була спрямована на збереження, наскільки це можливо, правового статус-кво в колоніях, особливо в тих колоніях, де місцева правова система склалася до британського завоювання¹³.

Подальші зміни в законодавстві Палестини у 1930–1940 рр. обумовлювалось подіями які отримали назву Велике арабське повстання 1936–1939 рр., та активною діяльністю єврейських підпільних організацій. Як вказує А. Ліховський, тільки наприкінці 1940-х років, коли британське правління наближалось до кінця, почалася нова хвиля законодавчих ініціатив, які в основному стосувалися регулювання галузей права, якими британські правителі до того часу нехтували. Прикладом таких змін стало деліктне право¹⁴.

Як буде продемонстровано нижче, судові органи, що діяли на вказаній території, були важливими центрами, за допомогою яких

¹² Mark Levine. Conquest through Town-planning: the Case of Tel Aviv 1921-1948. *Journal of Palestine Studies*. Vol. 27. 1998. 36.

¹³ Levin N. The “Doctrine” of Law in Israel. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*. 109. 2024. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.109.05>

¹⁴ Likhovski A. In Our Image: Colonial Discourse and the Anglicization of the Law of Mandatory Palestine. *Israel Law Review*. №24. 1995. P. 294–310. URL : <https://doi.org/10.1017/S0021223700014692>

відбувалося формування правових основ, що згодом будуть використані для розбудови правової та судової системи Держави Ізраїлю. Процес англізації відбувався завдяки застосуванню прецедентного права, що реалізовувався за допомогою виконання прямої вказівки у текстах указів щодо використання судами саме англійського права для їх тлумачення та заповнення прогалин конкретної галузі права, у сфері якої видавався такий указ. Навіть якщо таке положення не передбачалося документом, судді імператорського суду схилялися до англійського права під час їх тлумачення. У цьому аспекті судді відігравали ключову роль.

Як стверджує Н. Левін звернення до англійського права було наслідком проблем, які виникали при наданні компенсації в деліктному праві. Судді визнали, що існує проблема, а саме що османське право не передбачає компенсації за тілесні ушкодження. Це ілюструє справа № 88/30 «Муніципалітет Хайфи проти Хоурі» 1932 року, що стосувалася ями, виритої муніципалітетом Хайфи. Муніципалітет не наклав канаву і не позначив її попереджувальним знаком. Пан Хоурі впав у канаву й отримав травму. Він подав до суду позов з вимогою відшкодування муніципалітетом збитків. Суд постановив, що османське законодавство не дозволяє йому отримати компенсацію за тілесні ушкодження, завдані йому через недбалість муніципалітету. Суд утримався від використання розділу 46 Королівського наказу, пославшись на англійське право, і виходячи з нього виніс рішення про виплату компенсації потерпілій стороні. У справі № 29/47 «Лондонське товариство сприяння поширенню християнства серед євреїв проти Орра» 1947 р., яка також стосувалася деліктного позову за недбалість, Верховний суд Ізраїлю постановив, що англійське деліктне право дійсно може бути імпортоване в Ізраїль на підставі Розділу 46¹⁵.

З цієї причини, коли британці покинули Палестину в 1948 році, вони залишили після себе змішану державну правову систему, тобто таку, що частково ґрунтувалася на англійському праві, а частково – на османському. Як зазначалося вище, процес заміни османського права на англійське був частково свідомим, а частково результатом випадкових подій і особливих обставин. У будь-якому разі, так чи інакше, він не відбувся миттєво, а тривав понад 30 років.

З цього можемо сформулювати проміжний висновок про те, що, зважаючи на власну колоніальну політику, представники британської влади не мали наміру посилювати конфронтацію з місцевим населенням, що могло потенційно виникнути після кардинальної зміни однієї правової системи на іншу. Чим довше Британська імперія поширювала свою владу на відповідну територію, тим глибше британське право та правова традиція «проникали» у сфери суспільного життя на таких

¹⁵ Levin N. The “Doctrine” of Law in Israel. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*. 109. 2024. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.109.05>

територіях. Британська правова традиція мала визначальний вплив на формування майбутньої правової системи Держави Ізраїлю. Однак поряд із нею та окремими елементами правової системи Османської імперії у той час діяв ще один важливий фактор: міграційні процеси супроводжувалися постійним прибуттям євреїв з усіх куточків світу. Їх чисельність поступово зростала, вони утворювали нові соціальні зв'язки та мали намір брати участь у суспільному житті.

Починаючи з 1948 року і, головню, з 1960-х років, ізраїльське законодавство поступово відходило від британської спадщини мандатного управління, зокрема й від його османської складової. Однак це відбувалося в рамках поступової трансформації, а не одномоментної революції. Основоположним документом, який визначив майбутнє правової та судової системи Держави Ізраїль, стала проголошена Декларація незалежності, в якій викладено загальне бачення майбутнього розвитку новоствореної незалежної держави¹⁶. Незважаючи на її виняткове значення, Декларація не є Конституцією. Очевидно, дається в знаки вплив британського права та правової традиції де функції Конституції відіграють кілька законів що й формують конституційну основу держави. У наступні роки Ізраїль пішов подібним шляхом. Було прийнято низку Основних законів, які мають особливий статус та відіграють роль конституційних законів. Проте писаної конституції, яка б породила абсолютно нову правову систему, так і не було створено.

На переконання Р. Гавісона, починаючи з 1948 року ізраїльський законодавчий орган і суди прагнули в той чи інший спосіб створити оригінальну ізраїльську правову систему, позбавлену іноземного впливу, що супроводжувалося кількома факторами. Перший із них – історичний – відображає унікальну ідентичність нової держави, що враховувала спадщину османської та британської імперій, а також – місцевих правових традицій та звичаїв. Національний контекст передбачав урахування соціальних, політичних та економічних реалій Ізраїлю. Такі питання, як відносини між єврейським і арабським населенням, проблеми безпеки і демократичні цінності, вплинули на правовий розвиток. Цей контекст призвів до особливого поєднання законів «доктрини» права в Ізраїлі та принципів, які відповідають потребам багатогранного суспільства. Мультикультурний вплив, а саме поєднання континентальних і американських правових принципів, підкреслює прагматичний підхід ізраїльських законодавців і суддів. Це поєднання спрямоване на підвищення ефективності правової системи,

¹⁶ Declaration of Independence. URL: <https://main.knesset.gov.il/en/about/pages/declaration.aspx> (дата звернення: 11.02.2025).

забезпечення прав людини та сприяння правосуддю, намагаючись при цьому зберегти унікальний ізраїльський характер¹⁷.

Одним із перших нормативних документів, який мав на меті створення судової системи Держави Ізраїль, став «Ордонанс про суди (Перехідні положення)» прийнятий 30 червня 1948 року відповідно до якого передбачалось створення Верховного суду Ізраїлю, який виконував функції й високого суду справедливості. Окружний суд м. Тель-Авіву до моменту створення Верховного суду виконував його функції. Окремо створювались окружні та районні суди, юрисдикцію яких визначав Міністр юстиції Держави Ізраїль. Було ліквідовано земельні суди, а їх повноваження та справи передавалися районним судам¹⁸. Знаковим у цьому документі є надзвичайно широкі повноваження Міністра юстиції, який здійснював контроль за виконанням документа. Як буде продемонстровано у наступних розділах дослідження, конфлікт між політичною складовою в особі уряду та парламенту із судовою системою не знайде свого остаточного вирішення. В подальшому було прийнято кілька законів, на основі яких у 1984 році сформовано та прийнято Основний закон: Судоустрій, що й до сьогодні дня визначає організаційно-правові засади діяльності судів у Державі Ізраїль¹⁹.

Вищеокреслені законодавчі новели дозволили завершити формування судової системи. Відтоді на законодавчому рівні держави Ізраїль врегулювалось питання юридичної сили та сфери дії англійського законодавства. Розвиток власного прецедентного права закріплено на законодавчому рівні. Пункт перший статті 20 Основного закону: Судоустрій 1984 року офіційно визнає судову практику як джерело права, зазначаючи, що всі прецеденти, створені Верховним судом, обов'язкові для всіх нижчестоящих судів. Рішення Верховного суду мають обов'язковий характер для всіх судів, за винятком самого Верховного суду²⁰.

Ізраїльська правова система успадкувала принцип прецеденту від імперативної системи, а також ідею про те, що судді відіграють важливу й активну роль у формуванні норм; центральну роль адвокатів у здійсненні судочинства; уніфіковану структуру судової системи; і багато інших характеристик. Навіть коли галузь або кілька галузей

¹⁷ Gavison R. The Quest for a Jewish Legal Identity: Foundations of Israeli Law. Jerusalem: Hebrew University Press. 1997. P.36

¹⁸ Courts Ordinance (Transitional Provisions). 5778-1948. URL: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawSecondary.aspx?lawitemid=2002105> (дата звернення: 22.01.2025).

¹⁹ Basic Law: Judiciary. 08/03/1984. URL: <https://main.knesset.gov.il/activity/legislation/laws/pages/LawBill.aspx?t=LawReshumot&lawitemid=174450> (дата звернення: 22.01.2025).

²⁰ Там само.

ізраїльського права зазнали часткової кодифікації (наприклад, цивільне право перебувало в центрі десятиліть кодифікації на основі моделей, імпортованих з Європи), ізраїльський законодавець зберіг англійську концепцію епохи імперативного права, яка полягає в тому, що судді активно створюють норми. Однак таке припущення щодо функції судової влади не сприймається на континенті. Натепер сформовано справді унікальну ізраїльську правову та судову системи, яку важко класифікувати. Це змішана юрисдикція – система зі своїм власним стилем серед західних правових традицій, що базується насамперед на загальному праві. Встановлення балансу між незалежністю суддів, підзвітністю та представництвом, які важливі для верховенства права, громадської довіри та легітимності дозволили сформувати національну судову систему яка має високий ступінь незалежності та професіоналізму суддів і певний ступінь підзвітності політичним силам.

Національний характер єврейської правової системи відобразив тісний зв'язок функціонування нормативної, інституційної та ідеологічної складових з існуванням єврейського народу. Попри втрату державної незалежності, євреї зуміли не лише розвивати власне право та зберегти судову автономію, а й завдяки такій ознаці? як «національна ізоляція», зберегти свою автентичність та не асимілюватися з іншими націями. Однак, окрім таких зовнішніх властивостей, єврейській правовій системі притаманний ряд прикмет, які відображають її внутрішню сторону. Така особливість пов'язана зі специфікою нормативної, інституційної та ідеологічної складових.

2. Реформи у сфері адміністрування діяльності судів у 1950 – 1990-х рр.

Формування судової системи Ізраїлю залежало від кількох чинників, які визначили майбутнє всієї держави та суспільства на десятиліття вперед. По-перше, вплив османського та британського права й виключна роль Королівського наказу 1922 р., завдяки яким створено «перехідний місток» між правовими звичаями й традиціями, які діяли на цій території та загальним правом яке було наслідком колоніальної політики Британської імперії. По-друге, постійна міграція євреїв до Палестини привела до формування критичної маси висококваліфікованих правників, які здобули фахову юридичну освіту у провідних вузах Заходу. По-третє, необхідність миттєвої відповіді на загрозу територіальній цілісності, що виникла майже одразу після проголошення незалежності зі сторони Єгипту, Йорданії, Іраку, Сирії, Лівану, Саудівської Аравії та Ємену, що увійшло в історію під назвою «Палестинська війна». По-четверте, активне застосування прецедентного права та підтримка активних змін правової системи Генеральним прокурором підмандатної Палестини Норманом

Бентвічем, що створило підґрунтя для формування, власне, правової системи незалежної Держави Ізраїль.

Прийняття та впровадження законодавства у сфері забезпечення функціонування судової системи у період із 1948 по 2000 рр. ділиться на три етапи. Перший стосується прийняття «Ордонансу про суди (Перехідні положення)» від 30 червня 1948 року, відповідно до якого передбачалося створення Верховного суду Ізраїлю який водночас виконував функції й високого суду справедливості²¹. Через п'ять років, розуміючи необхідність урегулювання діяльності судової системи, Кнесетом приймається Закон про суди 1953 року. Ним, уперше, на відміну від Ордонансу про суди, визначались організаційні та правові основи діяльності окремого органу, яким забезпечувався добір суддів, – Комісія з відбору суддів (далі – Комісія). Цікавий той факт, що цей орган, з усіма змінами його правового статусу, діє й сьогодні. Її формують дев'ять осіб які представляють законодавчу, виконавчу та судову гілки влади: два міністри уряду (один із них, обов'язково, міністр юстиції який одночасно є Головою комітету), два члени Кнесету, три судді Верховного суду (Голова Верховного суду входить за посадою) та два члени Асоціації адвокатів Ізраїлю²². Модель саме такого складу розроблялась цілеспрямовано для того, щоб професіонали-юристи (судді та адвокати) мали більшість у комітеті, тим самим обмежуючи вплив влади на склад судової влади. Як бачимо, склад комісії переважно формують професійні правники, а не політичні особи. Це створило механізм, який мінімізував пряме втручання Кнесету та уряду у будь-якому вигляді під час призначення суддів. Процедура добору суддів створила умови, коли саме професійні якості судді визначались як центральна ознака для здійснення ним своєї діяльності. Вплив партій чи представників соціальних груп також обмежувався. Законом гарантувалася як персональна так й інституційна незалежність суддів та судів.

У цьому контексті варто звернути увагу й на той факт, що батьки-засновники держави, а особливо ті, хто був причетним до формування судової системи, відмовилися від імперативного способу управління судами. У часи британського правління адміністрування судів відбувалось без втручання виконавчої влади, проте основну роль у процедурах адміністрування було передано головам судів. Як зазначають Я. Сагі, Г. Лур'є та А. Райхман, така модель організації судової системи передбачала, що саме голова суду був головною дійовою особою яка мала повноваження що надавало їй достатній рівень

²¹ Courts Ordinance (Transitional Provisions). 5778-1948. URL: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawSecondary.aspx?lawitemid=2002105> (дата звернення: 22.01.2025).

²² Judges Law. 1953. URL : <https://www.nevo.co.il/HakikaSearch.aspx> (дата звернення: 22.01.2025).

незалежності під час здійснення управління судом. Він мав помічника, посада якого називалась «суперінтендант», а пізніше – «Головний секретар Верховного суду Палестини». Крім того, голови кожного окремого суду також були наділені адміністративними повноваженнями в межах судів під загальним наглядом голови суду та його помічника.²³

Обрання тієї чи іншої моделі управління судовою системою безпеосередньо залежало від професійного світогляду відповідного Міністра юстиції. Проведені дослідження становлення судової системи вказують на значну роль у цьому процесі не лише попереднього (британського) досвіду функціонування судових органів. Так, наприкінці 1940-х років запроваджено німецько-континентальну модель судового адміністрування, визначену вище як міністерська модель. Вона отримала свою назву завдяки тому що в її основі лежала німецька модель судового адміністрування, в якій відповідальність за адміністрування судів покладалася на міністра юстиції.

Більшість тодішніх керівників міністерства юстиції були вихідцями з німецького правового середовища та ідентифікували себе з ним, зважаючи на своє походження, а також незважаючи на те, що, в іншому випадку, британська правова культура справила колосальний вплив на багато аспектів правової культури, яка тільки-но зароджувалася в Ізраїлі. Це й призвело до створення у липні 1948 року при Міністерстві юстиції судового департаменту. Як і в деяких континентальних системах, новий департамент очолив суддя. В розгляданому судді Магістратського суду Ціон Алуф, призначений для виконання поставленого завдання²⁴. Проте, впровадження міністерської моделі із самого початку зазнало невдачі. Судовий департамент був надзвичайно малим, він складався лише з трьох членів, включаючи суддю. Він також проіснував недовго, лише чотири роки. За весь час свого існування Департамент ніколи не був незалежною одиницею в структурі Міністерства. З часом, суддів дедалі більше дратувало те, що, на їхню думку, низькопоставлені чиновники міністерства юстиції керували ними. Важливо, що це зростаюче невдоволення міністерською моделлю, зокрема виражалося в принципових конституційних термінах, пов'язаних з аргументами щодо поділу влади.

Після низки консультацій було прийнято рішення про ліквідацію судового департаменту та створення адміністрації судів. Він суттєво відрізнявся від свого попередника. Насамперед адміністрацію судів було відокремлено від міністерства юстиції. Кількість співробітників, що формували її персональний склад стала більшою. Голови судів отримали

²³ Yair Sagy, Guy Lurie & Amnon Reichman. A history of the administration of courts in Israel. *Journal of Israeli History*. 40:2. P. 355-379. DOI: <https://doi.org/10.1080/13531042.2023.2235784>

²⁴ Там само.

необхідні повноваження та слідували за виконавською дисципліною своїх підлеглих, а також забезпечували підвищенням ефективності роботи судів.

Міністру юстиції, незважаючи на різні кроки які були здійсненні для мінімізації його впливу на діяльність суддів, залишили повноваження в частині підпорядкування йому адміністрації судів та його керівника. Іншими словами, хоча нова модель спровокувала процес формування відносної організаційної автономії Адміністрації та наблизила директора до орбіти голови Верховного Суду, у важливих аспектах вона зберегла владу міністра над директором.

Завдяки цій моделі було зроблено виважену спробу розв'язати принаймні три основні проблеми, які ускладнювали і, зрештою, призвели до поразки міністерської моделі. По-перше, це триваюче міжгалузеве суперництво за управління судами між парламентом, урядом та головами судів. По-друге, внутрішньо судові тенденції здобуття максимальної незалежності суддів від будь-якого впливу. По-третє, зростаюче невдоволення громадян, які зверталися до суду для вирішення спорів, що виражалось у критиці стосовно неефективності судової влади загалом. Відповідно до цього розуміння, в самій «сутності» моделі голови суду було закодовано особливе ставлення до низки системних правових та організаційних суперечностей. Але ця модель мала суттєвий потенціал. Вона формувала парадигму здійснення адміністрування судами не як окремою сферою професійної діяльності, а радше як адміністрування процесів пов'язаних із окремим суддею, який не обов'язково має підготовку в галузі адміністрування. Як ми побачимо нижче, ця риса буде неодноразово критикуватися у наступні десятиліття, і все ж, на сьогоднішній день усі голови судів є суддями, а не призначеними адміністраторами.

Продовження реформ після прийняття Закону про суди 1953 року відобразилося й на інших аспектах діяльності судів. Так, голови судів та апаратів судів збирали судову статистику; готували бюджет судів; розглядали скарги громадян на суддів та інших працівників судів; керували утриманням будівель судів; здійснювали нагляд за організаційними схемами, спрямованими на підвищення ефективності роботи судів; відповідали за зв'язки судової влади з громадськістю; а також дбали про управління кадрами²⁵. Звичайно, запровадження адміністрації не розв'язало всіх інституційних проблем, пов'язаних з функціонуванням судової системи. Проте, тепер стало очевидно, що організаційний ландшафт здійснення адміністрування в судах змінився. Якщо голова суду, судді, міністр юстиції, чиновники міністерства та

²⁵ Yair Sagi, Guy Lurie & Amnon Reichman. A history of the administration of courts in Israel. *Journal of Israeli History*. 40:2. P. 355-379. DOI: <https://doi.org/10.1080/13531042.2023.2235784>

інші мали проблеми з управлінням судами, вони, як правило, в той чи інший спосіб зверталися до голови суду. Вводились у дію різноманітні заходи для регулювання здійснення правосуддя – деякі з них походили від власних виконавчих директив Голови адміністрації судів що забезпечувало ефективніше управління судами. Було впроваджено положення про державну службу, які набули чинності майже роком раніше і стосувалися всіх працівників адміністрації судів. Інституційний конфлікт між міністерством і судовою владою в питаннях судового адміністрування часто пом'якшувався завдяки проміжній позиції директора – за умови, що він визнавав владу міністра над собою.

Директор захищав судову владу від посягань виконавчої влади на незалежність суддів. Він став буфером для суддів від втручання Міністерства юстиції у здійсненні адміністрування судів. Міністр юстиції, наприклад, регулярно отримував скарги на суддів з різних питань, таких як затримки у винесенні судових рішень. Зазвичай, він переадресовував ці скарги голові суду (у такий спосіб нівелюючи можливу конфронтацію між міністром та головою суду). Директор, зі свого боку, діяв так, як вважав за потрібне (наприклад, відхиляв скаргу або непомітно виносив судді догану в особистому листі, щоб той діяв швидше), але лише в крайніх випадках він копіював міністра юстиції та голову суду в листі, що критикував окремого суддю²⁶. В якийсь момент, не надто тривалий за часом, директорство набуло такого рівня легітимності, який можна було б порівняти із посадою міністра юстиції. Насправді, правомірно стверджувати, що саме існування директорату надало імунітет судам від втручання міністрів у відправлення правосуддя.

Відповідно до законопроекту 1971 року, голова Верховного суду мав вирішувати питання адміністративного устрою судів загалом, а кожен голова суду мав вирішувати питання адміністративного устрою свого суду. Він не став законом, але міністерство юстиції намагалося просувати його (або подібні проекти) аж до 1974 року. Це було найближче, наскільки Ізраїль підійшов до реальної реформи в цьому напрямку. Незважаючи на те, що ініціатива отримала схвалення Міністерства фінансів, не кажучи вже про імприматуру міністра юстиції, вона так і не перетворилася на реальний законопроект, не кажучи вже про законодавчу основу. Ймовірно, це сталося через вищезгадану стриманість голови Верховного Суду, а готовність уряду відмовитися від своїх повноважень щодо судів зменшилася.

У 1986 році ініційовано неформальну Ізраїльську суддівську конференцію, створену за зразком Федеральної суддівської конференції

²⁶ Yair Sagy, Guy Lurie & Amnon Reichman. A history of the administration of courts in Israel. *Journal of Israeli History*. 40:2. P. 355-379. DOI: <https://doi.org/10.1080/13531042.2023.2235784>

США. Вона складалася з тридцяти шести членів, з яких двадцять один був суддею, обраним своїми колегами, а решта – головами судів. Конференція суддів проводила пленарні засідання, засідання підкомітетів з конкретних питань, а також засідання керівного комітету. Регламент Судової конференції був опублікований в офіційному виданні судової влади. Але коли тодішній очільник Верховного суду Ізраїлю Меір Шамгар спробував опублікувати його в офіційному державному виданні, він отримав догану від Міністра юстиції Авраама Шаріра²⁷. Ізраїльська судова конференція зупинилася, так і не отримавши жодної формальної або законодавчої основи.

Через деякий час судді окружних судів вийшли з її складу, тим самим поклавши край цій ініціативі. Передумовою для дій суддів окружних судів став проєкт реформи судової системи, який передбачав створення ще одного апеляційного суду, що стояв би ієрархічно над окружними судами (і нижче Верховного Суду). Ця запропонована (і зрештою провалена) реформа змусила суддів районних судів відчувати себе пониженими в посаді. Остання спроба Шамгара сформувати судову адміністрацію під керівництвом суддів відбулася в 1994 році, коли він і міністр юстиції Давид Лібай призначили громадську комісію для перевірки незалежності судової влади і визначення необхідності її реорганізації в самоврядний державний орган. Більшість членів комісії рекомендувала створити незалежнішу судову адміністрацію в американському стилі, але рекомендації комісії були проігноровані. Уряд, і особливо міністерство фінансів та юстиції, виступили проти них. Отже, формальний статус-кво зберігається донині, незважаючи на кілька інших спроб реформ.

Процес становлення і зміцнення адміністрації впродовж десятиліть супроводжувався системними суперечностями, з якими адміністрації доводилося рахуватися час від часу. Напруженість у відносинах між адміністрацією та окремими судьями, головами судів і тими, хто підтримував професіоналізацію, залишалася постійним джерелом негараздів, а також рушійною силою в історії адміністрування судів, як показано нижче. В епіцентрі тиску з метою децентралізації опинилися голови судів (і голови магістратських судів), які мали значні повноваження у сфері судового адміністрування, зокрема, розподіл справ між судьями²⁸. Питання полягало в тому, чи повинні вони відігравати ще більшу роль у питаннях здійснення адміністрування. Тиск голів судів щодо децентралізації судової влади, як і напруженість

²⁷ Meir Shamgar. Judicial Review of Knesset Decisions by the High Court of Justice. *Israel Law Review*. Volume 28. Issue 1. 1994, pp. 43 – 56 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021223700017040>

²⁸ Circular no. 1 of the Director of Courts to the District Court judges (October 10, 1952), ISA ISA-justice-justice-000rg00.

у відносинах між центром і периферією залишалися постійними протягом усього часу.

З моменту створення Держави Ізраїль голови судів виявляли величезну ініціативу у впровадженні власного бачення того, як керувати судами. Вже під час існування Департаменту судів у 1948 – 1952 роках голови судів уважно стежили за роботою своїх головних секретарів; вони навіть пропонували і впроваджували реформи судових правил і процедур, що регулюють відправлення правосуддя, які не завжди були прийнятні для широкої громадськості²⁹. Крім того, з роками багато голів судів почували себе досить впевнено, щоб не тільки просувати власні адміністративні реформи, а й відхиляти подібні пропозиції, які їм не подобалися, навіть якщо вони були схвалені міністром юстиції. Нарешті, слід зазначити, що голови судів не лише проявляли індивідуальну ініціативу. Вони діяли узгоджено для просування своїх поглядів. Протягом всієї історії судової системи періодично скликалися форуми голів судів, на яких проводилися консультації³⁰.

На суддів також чинився майже постійний тиск, щоб їхній голос був почутий у процесі роботи судів, особливо в питаннях, що стосуються умов їхньої праці (наприклад, заробітна плата, лікарняні, відпустки та робочий час). Цей тиск додався до тиску з боку голів районних судів та голів магістратських судів щодо децентралізації, що, за загальним визнанням, певною мірою підживило верховенство голів цих місцевих судів. У цій складній матриці директор займав проміжну позицію. З одного боку, він був «довгою рукою» голови суду і міністра, які загалом прагнули до централізації та ефективності судової системи. З цією метою він прагнув підтримувати однаковість, ефективність і дисципліну в роботі судів. Але, з іншого боку, директор також слугував орієнтиром для окремих суддів, які шукали захисту від «своїх» місцевих голів. Приписуючи головам активну роль у діяльності «своїх» судів, він водночас встановлював її межі. Дійсно, можна було очікувати, що внутрішньогалузева напруженість між адміністрацією та окремими судьями стане наслідком запровадження реформи 1952 року. Зрештою, суддя Ольшан запропонував централізовану модель судового адміністрування через директора судів як спосіб дисциплінувати суддів і впорядкувати судову виробничу лінію³¹.

²⁹ Gavison R. The Quest for a Jewish Legal Identity: Foundations of Israeli Law. Jerusalem: Hebrew University Press. 1997.

³⁰ Yair Sagy, Guy Lurie & Amnon Reichman. A history of the administration of courts in Israel. *Journal of Israeli History*. 40:2. P. 355-379. DOI: <https://doi.org/10.1080/13531042.2023.2235784>

³¹ Lurie Guy, Amnon Reichman, and Yair Sagy. Agencification and the Administration of Courts in Israel. *Regulation & Governance* 2020. 14. p. 718–740. <https://doi.org/10.1111/rego.12236>

Отже, хоча згідно з буквою закону, директор не мав жодної ролі в офіційному дисциплінарному провадженні (ініційованому міністром перед спеціальною колегією суддів), він фактично відігравав у ньому центральну роль, оскільки міністр офіційно наділив директора повноваженнями координувати офіційні дисциплінарні провадження з головою Верховного Суду. Ще більш показово є те, що офіційне дисциплінарне провадження часто було непотрібним, оскільки директор – за підтримки голови суду – міг використовувати його як погрозу. Голова регулярно отримував скарги від громадськості на суддів і вживав заходів для вирішення проблем, що виникали у зв'язку з цими скаргами. Аналогічно, директор закликав повільних або неефективних суддів працювати краще, а в крайньому випадку – подати у відставку. Директори, намагаючись регулювати роботу суддів і судів, час від часу вступали в конфлікт із суддями. Проте, оскільки з 1952 року посада директора була наділена ширшими повноваженнями і вищим суддівським рангом, більшість прямих внутрішніх протистоянь вдалося уникнути.

Судді неодноразово боролися за збереження та поліпшення умов своєї роботи, і директор був ключовою фігурою в цих питаннях. Він міг забезпечити визнання умов праці суддів, регулярно виступав посередником між суддями та Міністерством юстиції, співпраця з яким часто була необхідною для отримання бажаної роботи та інших пільг. Вже під час перебування Айзенберга на посаді судді він брав активну участь в управлінні умовами праці суддів. Нарешті, як уже зауважувалося, М Шамгар, намагаючись інституціоналізувати роль суддів в управлінні судами, створив у 1986 році постійну суддівську конференцію за зразком Федеральної суддівської конференції США. Він розглядав її як захід, за допомогою якого судді мирових судів зможуть впливати на управління судовою системою, але, як уже зазначалося, вона проіснувала недовго.

Занадто спрощено зводити історію формування правових основ судового адміністрування в Ізраїлі до простого суперництва між виконавчою та судовою владою, в якому судова влада невпинно боролася за контроль над адмініструванням судів – від ранніх витоків міністерської моделі, через модель директорів судів і до періоду (невдалих) реформ. Така безумовна частина історії. Однак, як показав аналіз, проведений у нашому дослідженні, це лише один період історії формування судової системи новоствореної держави. В управлінні судами в Ізраїлі спостерігалися ієрархічні розколи, конфлікти між централізацією і децентралізацією, тиск з боку суддів нижчої ланки, які прагнули отримати право голосу в управлінні судами, і кампанії зі створення більш професійної та ефективної судової системи. Події останніх кількох десятиліть стали результатом процесів, які визначили

історію судової адміністрації до 1990-х років та поклали початок сучасній моделі судового адміністрування.

3. Виклики перед судовою системою Держави Ізраїль у XX столітті

Динамічний розвиток судової системи Ізраїлю відбувався під впливом прийняття законодавства у цій сфері, поглядів та думок суддів, голів судів, представників Верховного суду, міністра юстиції. Протистояння, яке спостерігалось, відбувалося між суддівським корпусом і міністром юстиції, супроводжувалось активними дискусіями. Як було вказано вище, підтримка тієї чи іншої моделі адміністрування судової системи зводилася до збереження контролю за діяльністю суддів. Держава Ізраїль не має єдиної Конституції, але має низку основних законів, яким Верховний суд Ізраїлю надав конституційний статус. У Декларації незалежності Ізраїлю 1948 року зазначалося, що конституція буде прийнята Установчими зборами. Проте ці збори, обрані як установчий, так і законодавчий орган, після тривалих дебатов щодо майбутньої конституції зайшли в глухий кут. Тому вона схвалила «компромісний» варіант, згідно з яким Ізраїль запроваджуватиме конституцію «поетапно»: конституція складатиметься з розділів, кожен з яких буде «Основним законом»³². Нині у 29 мирових судах працюють понад 500 суддів. Апеляційні скарги на рішення цих судів подаються до шести районних судів, де працюють майже 200 суддів. Такі суди також мають первинну юрисдикцію щодо всіх основних цивільних і кримінальних справ. Верховний суд Ізраїлю, який наразі складається з 15 суддів, розглядає апеляції на рішення окружних судів.

До початку 1990-х років Кнесет завершив прийняття майже всіх Основних законів, що врегульовують діяльність парламенту, уряду, судової системи, президента, армії, державного контролера. Проте до сьогодні немає єдиного конституційного закону про законодавство, яким би забезпечувалося врегулювання процедури прийняття звичайних та конституційних Основних законів. Після цих подій Ізраїль досі є єдиною країною – серед країн, які визначаються як вільні або ліберальні демократії, – яка не має жодного інструменту для здійснення децентралізації влади. Кнесет – єдина інституція, яка має право приймати закони, як звичайні закони, так і Основні закони, але коаліція що її формує уряд, фактично та юридично, контролює Кнесет. Звичайна більшість у Кнесеті може прийняти і змінити майже будь-який Основний закон у рамках звичайної законодавчої процедури, у трьох читаннях, і навіть протягом одного дня. Як зазначає С. Навот, домінування виконавчої влади в законодавчому процесі в поєднанні зі слабкістю Кнесету дозволяє уряду діяти майже без будь-яких обмежень, відповідно

³² Declaration of Independence. URL: <https://main.knesset.gov.il/en/about/pages/declaration.aspx> (дата звернення: 11.02.2025).

до короткострокових політичних інтересів і без будь-яких інших стримувань і протигаг, окрім судів. Тому існує більша можливість зловживання правом приймати основні закони, ніж у випадку інших демократичних країн, а єдиною інституцією, яка може зрівноважити це право, є Верховний суд Ізраїлю³³.

Прийняття у 1990-х роках Основного закону: людська гідність та свобода³⁴ та Основного закону: свобода зайнятості³⁵ і перехід до більш жорсткого застосування ізраїльського адміністративного законодавства в 1980-х роках призвели до значного розширення повноважень ізраїльської судової системи. Після проведених змін у врегулюванні правових та організаційних основ адміністрування судів, а також прийняття вказаних конституційних законів якими доповнився перелік актів, що формують конституційно-правову матерію Держави Ізраїль, Верховний суд Ізраїлю став одним із суб'єктів який обмежує діяльність парламенту та уряду у випадках, якщо такі дії порушують конституційні основи. Наприклад, у справі *Ressler v. Minister of Defence* HCJ 910/86 (Ресслер проти Міністра оборони), що стосувалась законності положення, згідно з якого, студенти єшивотів (талмудичних коледжів) отримують відстрочку від військової служби на той час, поки вони продовжують навчання на денній формі. Дане положення діяло з 1948 року, і відтоді його підтверджували міністри оборони та уряди Ізраїлю. Це було предметом ряду попередніх петицій до Верховного суду, які ставили під сумнів його законність, і всі вони були відхилені.

Заявники стверджували, що вони мали право подати питання до Суду як особисті, з огляду на той факт, що їхня армійська служба в резерві подовжується внаслідок тривалої відстрочки, що становить звільнення студентів єшиви від військової служби, і що тягар служби в резерві для них та інших осіб на їхній посаді було б значно полегшено, якби студенти єшиви були прийняті на повну військову службу. Рішення міністра оборони, нібито на підставі розділу 36 Закону про службу в обороні 1986 року, відстрочити військову службу студентів єшиви повного дня, вимагає, щоб законодавство Кнесету вступило в силу. Вони також стверджували, що рішення, базувалося на сторонніх та дискримінаційних підставах і було абсолютно необґрунтованим³⁶.

³³ Suzie Navot. An Overview of Israel's «Judicial Overhaul»: Small Parts of a Big Populist Picture. *Israel Law Review*. 2023. 56. P. 482–501.

³⁴ Basic-law: Human Dignity and Liberty. (Originally adopted in 5752 – 1992). URL : <https://m.knesset.gov.il/EN/activity/documents/BasicLawsPDF/BasicLawLiberty.pdf>

³⁵ Basic-law: Freedom of Occupation. (Originally adopted in 5754-1994). URL : <https://m.knesset.gov.il/EN/activity/Documents/BasicLawsPDF/BasicLawOccupation.pdf>

³⁶ *Ressler v. Minister of Defence* | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/ressler-v-minister-defence> (date of access: 12.02.2025).

Вказане рішення стало знаковим оскільки вперше, Верховний суд Ізраїлю визначив необхідність захисту прав людини від дії органів влади якщо останні керуються політичними інтересами. У своєму рішенні суд зазначив, що питання законності відстрочки від військової служби таким студентам є правовим питанням, яке мають вирішувати суди. Повноваження Міністра відстрочити військову службу можуть бути законно реалізовані лише на основі однієї з підстав, перелічених у статті 36 Закону про службу в обороні. Здійснюючи свої повноваження, він може брати до уваги інші міркування, ніж ті, що стосуються суто оборони, такі як вимоги освіти, національної економіки, сімейні чи релігійні чинники, які підпадають під загальний заголовок «інші причини» у згаданому розділі. Він повинен використовувати свої дискреційні повноваження щодо відстрочки військової служби в розумний спосіб, враховуючи відповідні міркування, та може взяти до уваги релігійний фактор, якщо він не завдає істотної шкоди безпеці.

Оскільки, в Ізраїлі, демократичному та плюралістичному суспільстві, немає консенсусу щодо питання військової служби для студентів єшиви і це посилює думку про те, що міністр може законно брати до уваги релігійний фактор при вирішенні цього питання. Позивачі не змогли спростувати презумпцію обґрунтованості урядових дій а, отже, не змогли довести, що дії міністра, який продовжував дозволяти відстрочку військової служби студентів єшиви, були необґрунтованими. Тому немає підстав для втручання Високого суду правосуддя в рішення міністра, проте рішення про відстрочку від військової служби студентів єшиви слід час від часу переглядати у світлі поточних вимог оборони³⁷.

Іще одне рішення Верховного суду Ізраїлю стосувалось тлумачення прийнятих Основних законів, про які ми згадували вище. Мова йде про рішення у справі *United Mizrahi Bank v. Migdal Cooperative Village SA 6821/93* («Об'єднаний банк «Мізрахі» проти кооперативу «Кооперативне село Мігдаль»). У цій справі розглянуто питання про те, чи мав Кнесет установчі повноваження створювати конституцію та обмежувати в такий спосіб свою власну законодавчу владу, а також чи мають Основні закони, прийняті Кнесетом, надзаконодавчий статус. Суд мав вирішити питання щодо того, чи порушував Закон про внесення змін про сімейний сільськогосподарський сектор права встановлені Основним законом: людська гідність і свобода, і чи було порушення несумісним зі ст. 8 цього закону, а також про наслідки такого порушення, оскільки Кнесетом внесені зміни вже після прийняття Основного закону.

³⁷ *Ressler v. Minister of Defence* | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/ressler-v-minister-defence> (date of access: 12.02.2025).

Що стосується повноважень Кнесету, то він їх отримує шляхом конституційної наступності. Суд наголошує, що такий підхід найкраще відображає національну свідомість та законодавчу історію Держави Ізраїль. Кнесет діє у двох якостях. Він ухвалює закони як звичайний законодавчий орган і приймає Основні закони як установчі збори. Прийняті в такий спосіб Основні закони мають надзаконодавчий конституційний статус³⁸.

Дві основні теорії пояснюють повноваження Кнесету приймати закони конституційного характеру: теорія необмеженого суверенітету та теорія установчої влади. З цих двох теорій теорія необмеженого суверенітету більш точно виражає законодавчу історію Ізраїлю, його прийняті правові концепції та прецедентне право Верховного суду. Кнесет має повноваження ухвалювати закони будь-якого типу та змісту, і може формально чи суттєво закріплювати фундаментальні цінності Держави Ізраїль і таким чином обмежувати свою власну владу та владу наступних Кнесетів. Ступінь повноважень Кнесету щодо самообмеження є питанням конституційної політики. І теорія необмеженого суверенітету, і теорія установчої влади визнають повноваження Кнесету обмежувати себе. З точки зору переважного закону, Основний закон повинен бути змінений лише іншим Основним законом. У цьому відношенні слід проводити різницю між зміною права та його порушенням. Порушення не змінює основного права³⁹. Тобто судом вироблено правило, за яким під час перевірки конституційності закону слід керуватись презумпцією доведеності: закон є конституційним, і будь-які сумніви повинні переважувати на користь дотримання закону, а не його скасування. Сторона, яка виступає проти закону, повинна нести тягар доведення того, що закон є неконституційним. Ця сторона повинна довести, що закон надзвичайно виходить за межі обгрунтованого порушення.

Що робить Верховний суд Ізраїлю незвичайним, так це те, що він також засідає як Вищий суд правосуддя і в цій останній якості має первинну юрисдикцію щодо більшості питань адміністративного права (тобто петицій, поданих проти уряду). Протягом багатьох років деякі конкретні питання адміністративного права були делеговані окружним судам, при цьому Верховний суд Ізраїлю зберігає апеляційну юрисдикцію над ними, але для більшості юридичних питань оскарження дій уряду направляються безпосередньо до Верховного суду. Ізраїльська система також включає релігійні суди з юрисдикцією щодо особистого

³⁸ United Mizrahi Bank v. Migdal Cooperative Village | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/united-mizrahi-bank-v-migdal-cooperative-village> (date of access: 12.02.2025).

³⁹ Там само.

статусу та трудові суди. Вони також підлягають судовому контролю з боку Верховного суду⁴⁰.

Алгоритм призначення суддів який ґрунтується на балансі між їх незалежністю, представництвом і підзвітністю постає важливою передумовою верховенства права, довіри громадськості до судової системи та її легітимності. Такий алгоритм притаманний більшості правових систем. Система, що функціонує в Державі Ізраїль, передбачає високий ступінь незалежності та професіоналізму суддів і певний ступінь підзвітності політичним силам. Проте діючу систему впродовж останніх років намагаються змінити. Джерелом таких змін, цілком очевидно, виступає Голова уряду. Адже Верховний суд Ізраїлю та суди інших інстанцій володіють реальною незалежністю та є важливим елементом у механізмі стримувань і противаг. І як це нерідко буває, конфлікти та протиріччя між різними гілками влади призводять до кардинальних змін балансу між ними.

Радикальні реформи судової влади запропоновано Прем'єр – міністром Ізраїлю Б. Нетаньяху після виборів у 2022 році. Він представив кілька законопроектів, якими пропонувалось обмежити повноваження судової влади та надати коаліції повний контроль над процедурою відбору суддів до судів всіх рівнів. Аналізуючи положення судової реформи, її можна звести до п'яти основних положень.

Перше стосується надання більшості у Кнесеті повноважень з ухвалення закони які визнані судом неконституційними. За цією процедурою прийняте ним рішення залишатиметься чинним протягом року після закінчення каденції Кнесету або назавжди, якщо наступний Кнесет підтвердить це рішення абсолютною парламентською більшістю. Крім того, коаліція прагнула обмежити повноваження судового перегляду законодавства, дозволивши це робити лише повному складу Верховного Суду, тобто більшістю у 80 відсотків його суддів (початкова версія законопроекту передбачала повний консенсус усіх суддів)⁴¹. Це означає, що судові рішення про скасування законів будуть досить рідкісними, і навіть у цьому випадку Кнесет зможе скасувати такі рішення. В результаті він матиме абсолютну владу приймати будь-які закони, навіть ті, що порушують основні права людини.

Інша пропозиція стосується надання імунітету від судового контролю будь-якому Основному закону, навіть якщо він приймається в рамках тієї ж парламентської процедури, що і всі інші закони. Єдина відмінність між звичайним законом і Основним законом – це назва

⁴⁰ The Fight Over Judicial Appointments in Israel. *Default*. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-fight-over-judicial-appointments-in-israel> (date of access: 12.02.2025).

⁴¹ Gross Aeyal. An Unreasonable Amendment: The Constitutional Capture in Israel. *VerfBlog*. 2023/7/24, <https://verfassungsblog.de/an-unreasonable-amendment/>, DOI: 10.17176/20230725-012117-0.

нормативно-правового акта. Ця реформа дозволить простій парламентській більшості ухвалити будь-який закон, назвавши його Основним законом, що зробить його захищеним від судового контролю.

Окрім цього, коаліція вирішила надати імунітет від судового перегляду будь-якому рішення уряду або будь-якого міністра на підставі його необґрунтованості⁴². Ця частина реформи вже була ухвалена Кнесетом як поправка до Основного закону: «Про судову владу». Як зазначає С. Навот, Верховний суд Ізраїлю використовує стандарт обґрунтованості майже виключно для перегляду конкретних видів урядових рішень і дій, таких як повноваження тимчасового уряду і призначення вищих посадових осіб. Це означає, що якщо уряд і його міністри застосовують вкрай незбалансований набір міркувань або приймають ірраціональні рішення, суд втрутиться в ситуацію. Уряд є довіреною особою громадськості, причому не лише громадськості, яка за нього проголосувала, а всієї громадськості, і тому повинен діяти розумно і в інтересах суспільства⁴³.

Наступні два положення стосуються факультативності юридичних консультацій, які надаються міністерськими юрисконсультами. Вони не повинні бути обов'язковими для уряду або міністрів. Водночас уряду і міністрам надається право звертатися до приватних юристів, а не до Генерального прокурора для юридичного супроводу їх діяльності. Призначення ж юридичних радників пропонувалося здійснювати на підставі політичного призначення, а не за результатами відкритого конкурсу. В продовження цього, пропонувалося змінити склад Комітету з відбору суддів. Основною новелою змін мало б стати призначення суддів політиками а не правниками. Вказані пропозиції якщо б вони були прийняті надали б коаліції в уряді абсолютний контроль над відбором суддів до всіх судів Ізраїлю, включно з суддями Верховного суду. І це було чи не найважливіше питання з-поміж інших.

Суддівська реформа була піддана критиці не лише зі сторони правників та суддів, але й громадськості. Хоча це не вплинуло на прийняття першого із чотирьох законів Кнесетом у липні 2023 року. Проте після цього впродовж 2023 року громадяни, військові, представники бізнесу провели серію акцій протесту у багатьох містах Ізраїлю з вимогою скасувати прийнятий закон. А вже на початку 2024 року Верховний суд Ізраїлю своїм рішенням скасував прийнятий закон.⁴⁴

⁴² Basic Law: The Judiciary (Amendment No 3), https://fs.knesset.gov.il/25/law/25_lsr_2997865.pdf.

⁴³ Suzie Navot. An Overview of Israel's «Judicial Overhaul»: Small Parts of a Big Populist Picture. *Israel Law Review*. 2023. 56. P. 482–501.

⁴⁴ Верховний суд Ізраїлю скасував скандальну судову реформу уряду Нетаньяху, яка обмежувала повноваження судової влади. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/289619-verkhovnyy-sud-izrailiya-otmenil->

Рішенням у справі *Movement for Quality Government v. Knesset H CJ 5658/23* від 1 січня 2024 р. більшість Верховного Суду (12 із 15 суддів) постановила, що Суд має юрисдикцію здійснювати судовий перегляд Основних законів і втручатися у виняткових, екстремальних випадках, коли Кнесет відхиляється від своїх установчих повноважень. Більшість суддів постановила, що поправка № 3 до Основного закону: судоустрій, яка повністю скасовує судовий контроль обґрунтованості рішень уряду, прем'єр-міністра та міністрів уряду, має бути оголошена недійсною з огляду на серйозну, безпрецедентну шкоду основному характеру Держави Ізраїль як демократичної держави. У рішенні Верховний суд Ізраїлю зазначив таке: «Кнесет, як установча влада, не є «всемогутньою» і не має повноважень – навіть за допомогою Основного закону – заперечувати або прямо суперечити основному характеру Держави Ізраїль як єврейської та демократичної держави. Враховуючи ці обмеження та для того щоб їх можна було забезпечити, більшість суддів висловили думку, що слід визнати повноваження Верховного Суду здійснювати судовий перегляд Основних законів⁴⁵.

Таке рішення стало безпрецедентним в історії судової влади, оскільки ще жодного разу Верховний суд Ізраїлю не визнавав недійсним Основний закон, що є ознакою подальших спроб уряду та парламенту одержати перевагу над функціонуванням усієї судової системи Держави Ізраїль. Це дозволяє припустити що відсутність писаної Конституції та окремої процедури скасування Основних законів будуть впливати на зростання конфронтації між виконавчою, законодавчою та судовими гілками влади. Проте, сформовані традиції, вплив загального права, висококваліфікований суддівський корпус, а також ізраїльське суспільство не допустять того аби урядова коаліція зібрала всю повноту влади у межах своїх повноважень. Судова системи хоч і має ряд недоліків, проте продемонструвала безпрецедентний рівень кваліфікованості, стійкості та відданості ідеї незалежного суду, який виконує у демократичній державі роль арбітра у вирішенні справ різної складності та значення.

ВИСНОВКИ

Вивчення особливостей формування правових систем країн Близького Сходу – важлива складова у налагодженні комунікації та розширенні співробітництва для української держави. Держава Ізраїль понад півстоліття, з моменту проголошення своєї незалежності, веде постійну боротьбу за своє існування та досягла високих результатів не лише у секторі цифрових технологій, військово-промислового комплексу, агросекторі, але й у побудові унікальної правової системи,

skandalnuyu-sudebnuyu-reformu-pravitelstva-netanyakhu-kotoraya-ogranichivala-polnomochiya-sudebnoy-vlasti (дата звернення: 13.02.2025).

⁴⁵*Movement for Quality Government v. Knesset H CJ 5658/23* | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/topics/constitutional-amendment> (date of access: 13.02.2025).

яка сформована на кращих надбаннях системи загального права та правових звичаїв що перейшли у спадок з часів панування Османської імперії на її території.

У проведеному дослідженні детально проаналізовано передумови формування судової системи ізраїльської держави, особливості проведених реформ щодо адміністрування діяльності судів у 1950 – 1990 рр. Встановлено, що судова система має високий ступінь незалежності від виконавчої та законодавчої гілок влади, а судді відіграють ключову роль у додержанні верховенства права. Прийняття Основних законів, які формують неписану Конституцію Держави Ізраїль упродовж вказаного періоду зумовило зростання ролі Верховного Суду як найвищого судового органу уповноваженого здійснювати судовий контроль за діяльністю парламенту та уряду. Прийняття у липні 2023 року нового Основного закону, яким пропонувалося запровадити суттєві зміни в механізм призначення суддів, викликав широкий суспільний резонанс.

Вже на початку 2024 року, вперше у своїй історії, Верховний суд Ізраїлю у своєму рішенні *Movement for Quality Government v. Knesset* HCJ 5658/23 визнав прийнятий Кнесетом закон недійсним. Незважаючи на смертоносний терористичний напад угруповання «Хамас» що призвело до загибелі 1200 осіб що є найжорсткішим нападом на єврейський народ із часів Холокосту, Верховний суд Ізраїлю та судова система продемонстрували свою позицію та не дозволили уряду та правлячій коаліції прийняти Основний закон яким би уся повнота влади належала б уряду. Незалежна судова системи для країни яка перебуває у стані війни, є невід’ємним атрибутом її демократичності, що й засвідчує досвід Держави Ізраїль.

АНОТАЦІЯ

Дослідження стосувалося вивчення передумов формування судової системи Держави Ізраїль після здобуття нею незалежності. Встановлено, що попри писаної Конституції, Основні закони виступають джерелом права, мають вищу юридичну силу по відношенню до спеціальних законів та охороняються судами нижчих інстанцій і Верховним судом Ізраїлю. При розбудові самобутньої судової системи використовувались правові звичаї та система загального права, що діяли на території Підмандатної Палестини за якою здійснювала нагляд Британська Імперія. Зробимо такий висновок: існуюча сьогодні судова система пройшла кілька етапів свого розвитку: від проголошення незалежності держави, реформ у сфері адміністрування та формування окремої процедури призначення суддів, підвищення ролі та статусу Верховного Суду як незалежної судової інстанції, яка забезпечує додержання верховенства права, принципів розумності та передбачуваності у прийнятті рішень урядом та парламентом.

Література

1. Резолюція ООН A/RES/181(II) від 29 листопада 1947 р. «План ООН по розподілу Палестини». *EsubscriptionUi*. URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A/RES/181\(II\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A/RES/181(II)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (date of access: 20.01.2025).
2. Dotan Yoav. Impeachment by Judicial Review: Israel's Odd System of Checks and Balances. *Theoretical Inquiries in Law*. Vol. 19.2: 705. 2018. P. 706. URL: <https://www7.tau.ac.il/ojs/index.php/til/article/view/1587/1685>
3. Pnina Lahav, Ron Harris, Assaf Likhovski & Alexandre Kedar. Israeli Legal History: Past and Present. Ashgate. 2002. P. 1-34
4. Haim Gerber. A New Look at the Tanzimat: The Case of the Province of Jerusalem, in Palestine in the Late Ottoman Period. ed. D. Kushner. Jerusalem: Yad Yitzhak Ben Tzvi, 1986. P. 30.
5. Moshe Maoz, Ottoman Reform in Syria and Palestine: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society. Oxford: Clarendon Press, 1968.
6. Palestine Order in Council, 1922. English. *ECF – Economic Cooperation Foundation: About the ECF*. URL: https://ecf.org.il/media_items/1468 (date of access: 21.01.2025).
7. Levin N. The “Doctrine” of Law in Israel. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*. 109. 2024. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.109.05>
8. Palestine Order in Council, 1922. English. *ECF – Economic Cooperation Foundation: About the ECF*. URL: https://ecf.org.il/media_items/1468 (date of access: 21.01.2025).
9. Bentwich N. England in Palestine. London: Allen & Unwin. 1932. P. 358.
10. Bentwich N. My Seventy Seven Years. London: Routledge & Kegan Paul. 1962. P. 344.
11. Mark Levine. Conquest through Town-planning: the Case of Tel Aviv 1921-1948. *Journal of Palestine Studies*. Vol. 27. 1998. 36.
12. Levin N. The “Doctrine” of Law in Israel. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*. 109. 2024. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.109.05>
13. Likhovski A. In Our Image: Colonial Discourse and the Anglicization of the Law of Mandatory Palestine. *Israel Law Review*. №24. 1995. P. 294–310. URL : <https://doi.org/10.1017/S0021223700014692>
14. Declaration of Independence. URL: <https://main.knesset.gov.il/en/about/pages/declaration.aspx> (дата звернення: 11.02.2025).
15. Gavison R. The Quest for a Jewish Legal Identity: Foundations of Israeli Law. Jerusalem: Hebrew University Press. 1997. P.36
16. Courts Ordinance (Transitional Provisions). 5778-1948. URL: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawSecondary.aspx?lawitemid=2002105> (дата звернення: 22.01.2025).
17. Basic Law: Judiciary. 08/03/1984. URL: <https://main.knesset.gov.il/activity/legislation/laws/pages/LawBill.aspx?t=LawReshumot&lawitemid=174450> (дата звернення: 22.01.2025).

18. Courts Ordinance (Transitional Provisions). 5778-1948. URL: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawSecondary.aspx?lawitemid=2002105> (дата звернення: 22.01.2025).
19. Judges Law. 1953. URL : <https://www.nevo.co.il/HakikaSearch.aspx> (дата звернення: 22.01.2025).
20. Yair Sagy, Guy Lurie & Amnon Reichman. A history of the administration of courts in Israel. *Journal of Israeli History*. 40:2. P. 355-379. DOI: <https://doi.org/10.1080/13531042.2023.2235784>
21. Meir Shamgar. Judicial Review of Knesset Decisions by the High Court of Justice. *Israel Law Review*. Volume 28. Issue 1. 1994 , pp. 43 – 56 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021223700017040>
22. Circular no. 1 of the Director of Courts to the District Court judges (October 10, 1952), ISA ISA-justice-justice-000rg00.
23. Suzie Navot. An Overview of Israel's «Judicial Overhaul»: Small Parts of a Big Populist Picture. *Israel Law Review*. 2023. 56. P. 482–501.
24. Basic-law: Human Dignity and Liberty. (Originally adopted in 5752 – 1992). URL : <https://m.knesset.gov.il/EN/activity/documents/BasicLawsPDF/BasicLawLiberty.pdf> (дата звернення: 22.01.2025)
25. Basic-law: Freedom of Occupation. (Originally adopted in 5754-1994). URL: <https://m.knesset.gov.il/EN/activity/Documents/BasicLawsPDF/BasicLawOccupation.pdf> (дата звернення: 22.01.2025).
26. Ressler v. Minister of Defence | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/ressler-v-minister-defence> (date of access: 12.02.2025).
27. United Mizrahi Bank v. Migdal Cooperative Village | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/united-mizrahi-bank-v-migdal-cooperative-village> (date of access: 12.02.2025).
28. The Fight Over Judicial Appointments in Israel. *Default*. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-fight-over-judicial-appointments-in-israel> (date of access: 12.02.2025).
29. Gross Aeyal. An Unreasonable Amendment: The Constitutional Capture in Israel. *VerfBlog*. 2023/7/24, <https://verfassungsblog.de/an-unreasonable-amendment/> , DOI: 10.17176/20230725-012117-0.
30. Basic Law: The Judiciary (Amendment No 3), https://fs.knesset.gov.il/25/law/25_lsr_2997865.pdf.

Information about the author:

Krainii Pavlo Ivanovych,

PhD in Law,

Associate Professor at the Department of Public Law,

Faculty of Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2, Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, 58012, Ukraine